

4. **Національна** доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта України. – 2001. – № 1. – С. 22 – 25.
5. **Про вищу освіту** : Закон України від 17 січ. 2002 р. № 2984-III // Відом. Верховної Ради України. – 2002. – № 20. – Ст. 134.
6. **Про вищу освіту** : проект Закону України. – Режим доступу: www.w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?р.
7. **Про засади** внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 1 лип. 2010 р. № 2411-VI. – Режим доступу : www.president.gov.ua/documents/12069.html.
8. **Про затвердження** Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу : Указ Президента України від 11 черв. 1998 р. № 615/98. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=615%2F98.
9. **Про освіту** : Закон України від 23 трав. 1991 р. № 1060-XII // Відом. Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 34. – Ст. 451.
10. **Про рішення** ради національної безпеки і оборони України «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України "Україна у світі, що змінюється"» : Указ Президента України від 8 черв. 2012 р. № 389/2012. – Режим доступу : www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389/2012.
11. **Про схвалення** Концепції розвитку національної інноваційної системи : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 черв. 2009 р. № 680-р. – Режим доступу : www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-p.
12. **European** strategy for smart, sustainable and inclusive growth «Europe 2020». – Access mode : www.ec.europa.eu/research/era/docs/en/investing-in-research-european-commission-europe-2020-2010.pdf.
13. **Magna Charta** of European Universities. – Access mode : www.phys.chem.elte.hu/forum/MagnaCharta.pdf.

Надійшла до редколегії 25.09.12

УДК 342.7:321.7

Лариса НОВАК-КАЛЯЄВА

Національна академія державного управління

при Президентові України

Львівський регіональний інститут державного управління

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Досліджуються підходи до трактування окремих складових концепції прав людини в теорії та практиці державного управління. Визначаються полемічні напрями наукових пошуків щодо засад удосконалення правового поля управлінської діяльності стосовно лімітування волонтаристських дій, невідворотності відповідальності законотворців та урядовців за такі дії, транспарентності та публічності управлінських рішень.

© Новак-Каляєва Л. М., 2012

Ключові слова: права людини, концепція прав людини, державне управління, демократія.

Лариса Новак-Каляєва. Особенности реализации концепции прав человека органами государственного управления в демократическом обществе

Исследуются подходы к трактовке отдельных составляющих концепции прав человека в теории и практике государственного управления. Определяются полемические направления научных поисков относительно основ совершенствования правового поля управленческой деятельности касательно лимитирования волонтаристских действий, неотвратимости ответственности государственных деятелей и управленцев за такие действия, транспарентности и публичности управленческих решений.

Ключевые слова: права человека, концепция прав человека, государственное управление, демократия.

Larysa Novak-Kaliaieva. Features of realization of conception human rights by the organs of state administration in democratic society

The approaches to interpretation of separate constituents of conception of human rights in a theory and practice of state administration are explored. Polemic directions of scientific searches in relation to the bases of improvement of the legal field of administrative activity regarding to limitation of voluntarism actions are determined, inevitability of responsibility of lawmakers and officials for such actions, transparency and public of administrative decisions.

Key words: human rights, conception of human rights, state administration, democracy.

Концепція прав людини невіддільна від демократії, оскільки саме демократична влада має можливості забезпечити дотримання прав людини на рівні реалізації політики, а діапазон механізмів їх реалізації може бути значно розширений саме в умовах демократії. Випадки зловживання владою та порушення прав людини характерні, хоча й різною мірою, для всіх держав, незалежно від стану економіки, політичного режиму, традицій, культури та морально-психологічних характеристик населення. В усіх країнах жертви таких порушень відчують моральну необхідність виправдання своїх претензій на кваліфіковану владу та справедливе поводження. Права людини забезпечують таке виправдання, а демократія, що особливо важливо, забезпечує поширення прав на всіх без винятку людей.

Водночас поза бравурною урядовою правозахисною риторикою щодо можливостей реалізувати концепцію прав людини в діяльності органів влади та управління навіть тих демократичних країн, які позиціонують себе як «оплот демократії», існують неоднозначні підходи до трактування окремих складових та пріоритетів концепції. Зокрема, це стосується універсальності прав людини та можливості влади забезпечити, наприклад, право на рівність, соціальні права в повному обсязі, а також позицій державних інституцій щодо «горизонтального» застосування прав людини та права їх легітимного обмеження, оцінки ролі індивідуальних якостей та моральних критеріїв посадових осіб органів державного управління в дотриманні прав громадян

тощо. Глобальність та суспільна значущість проблематики обумовлює актуальність визначення її неоднозначних аспектів, що дозволяє уникнути спрощення та популізму в процесі реалізації концепції прав людини органами державного управління.

Дослідження сучасних філософів, політологів, правознавців, теоретиків та практиків державного управління свідчать, що проблемам розвитку демократичного суспільства в сучасних умовах, особливостям взаємодії людини і влади в контексті втілення концепції прав людини в діяльності владних інституцій на національному та міжнародному рівнях надається велике значення. Дослідження процесів демократизації державного управління, досвіду модернізації інституцій державного управління на демократичних засадах пов'язане з іменами відомих зарубіжних учених: Г. Вайнштейна, Д. Горовіца, Б. Гуггенбергера, Л. Даймонда, Г. Ділігенського, Ф. Закарії, А. Ковлера, Дж. Кіна, А. Лейпхарта, Х. Лінца, С. Ліпсета, А. Мельвіля, Г. О'Доннелла, К. Оффе, В. Пантіна, Д. Растоу, А. Салміна, Л. Сморгунова, С. Хантінгтона, Г. Хейвуда, І. Шапіро, Ф. Шміттера, О. Енкарнасьйона, Г. Ерме та ін. Теоретичні аспекти контрарверсійності та парадоксальності проблематики визначають Р. Алексі, Ж. Бешлер, Р. Даль, К. Врочинські, Р. Дворкін, М. Кромпеч, В. Лакур, Г. Ломанн, М. Новіцькі, В. Осятинські, А. Пшеворський, Дж. Ролз, Дж. Сарторі, М. Дж. Сендел, Ч. Тейлор, Дж. Уолдрон. Вітчизняні дослідники, такі як В. Андрущенко, В. Бакуменко, Ю. Кальниш, В. Князев, А. Коваленко, А. Колодій, О. Оболенський, П. Петровський, В. Ребкало, П. Надолішний, Н. Нижник, В. Скуратівський, О. Сушинський, В. Тертичка, В. Цветков, Л. Шкляр, у своїх працях розглядають проблеми модернізації державного управління в умовах демократизації українського суспільства.

Мета статті – на основі аналізу аспектів демократичного суспільного устрою, потенціал яких щодо дотримання прав людини може бути визначений як неоднозначний, а часом і парадоксальний, окреслити шляхи адекватного сприйняття всього комплексу засад демократії в контексті реалізації прав людини органами державного управління.

У суспільній свідомості сьогодення дотримання прав людини тісно пов'язане з процесом утвердження демократичних інститутів, і навпаки – демократичні стандарти повсякденного життя асоціюються саме із дотриманням прав людини. Основоположними характеристиками інституцій демократичної системи є рівність перед законом, свобода зборів та асоціацій, право на вільні вибори, громадський контроль над владою, що невіддільні від концепції прав людини та є її безпосереднім втіленням. Водночас демократичні механізми самі по собі не гарантують забезпечення прав людини, ані на основі справедливого законодавства, ані за умови його беззаперечного дотримання. Науковий аналіз підтверджує, що такі невідповідності мають історичні корені, хоча, як підкреслює А. Ф. Черданцев, права та інтереси людини, громадянина

фактично не ставляться вище за інтереси суспільства, що впливає з конституцій правових держав [6, с. 154 – 155].

У соціально складних ситуаціях можливі демократичні рішення, що порушують права людини. Наприклад, право на життя, гідні умови життя, можливість вільного пересування тощо можуть бути порушеними щодо меншості в умовах, зокрема, міжетнічного або релігійного протистояння. Джерелом парадоксальності взаємовідносин демократії та концепції прав людини є те, що дотримання прав одних цілком може означати утиски прав інших у кожній конкретній ситуації.

Можливість навіть найдемократичнішого режиму забезпечити дотримання прав людини в неоднозначних життєвих ситуаціях багато в чому залежить від ставлення і знань людей, якими в умовах інформаційного суспільства дуже легко маніпулювати. Тому активна участь громадян у формуванні демократичних засад суспільства і держави, що становлять саму суть демократії, ще не гарантує дотримання державою прав людини. Розуміння відносин між державою та особою щодо її невід'ємних прав базується на тих цінностях і критеріях, що лежать в основі демократичних механізмів реалізації цих прав. Ідеться про суверенітет людської особистості, що піддається небезпеці саме з боку держави. Наприклад, від надмірного втручання органів та структур виконавчої влади в особисте життя громадян в умовах воєнних дій та дій сил правопорядку; внаслідок прорахунків та некоректних дій у банківській та економічній системах тощо. Порушення в цих та багатьох інших сферах призводить до порушення суверенітету людської особистості, що має глобальні наслідки не тільки для окремої особи, але й для всього суспільства [16, с. 66 – 67].

Фундаментальні права, зафіксовані в конституціях держав і найважливіших міжнародно-правових актах, є правовою базою для похідних, але не менш важливих прав людини, хоча трактування фундаментальних прав у сучасній науковій думці також є неоднозначним. А. Вільдт, зокрема, наголошує на неоднозначності ідеї фундаментальних прав або «основних прав», оскільки завдяки універсальності прав людини їх можна тлумачити як найзагальніші права, за допомогою яких обґрунтовуються чи легітимізуються спеціальні права. Під «фундаментальними» правами розуміються найважливіші за змістом права, тобто принаймні інваріантне ядро мінімальних прав у контексті їх недоторканості та невід'ємності [13, с. 387 – 395]. На думку дослідника, декларації ООН з прав людини та конституції сучасних європейських демократій, висувають разом з ідеєю «людської гідності» передусім принцип мінімальної справедливості як передумову всіх подальших визначень. Водночас «право на вільний розвиток особистості», заявлене в ст. 2 Основного закону ФРН, наприклад, виходить далеко за ці межі [14, с. 119 – 136]. Учений пропонує узагальнення проблематики, визначаючи права людини як суб'єктивні, загальні, такі, що мають бути забезпечені суто юридичними засобами. Отже, дотримання не має залежати від

випадкових обставин волі політичної більшості, за умови, що юридична інституціоналізація правової норми щодо базової рівності всіх людей як частини суспільного устрою відповідає інтересам усіх [15, с. 57 – 81].

Г. Шу означив своє поняття «засадничих прав» як «мінімум розумних вимог кожної людини, звернених до людства, що... є раціональною основою для виправданих вимог, з відмовою від яких людина, що поважає себе, не може погодитися» [11, с. 19] (тут і далі переклад наш. – Л. Н-К.). К.-Х. Фолькман-Шлак та З. Кьоніг визначають права людини як «права, що належать кожній людині, оскільки вона є людиною і, отже, усім людям рівною мірою. Вони визначені тим, чим кожна людина вирізняється як людина, людським буттям як таким або сутністю людини» [12, с. 26].

Концепція прав людини є специфічним продуктом цивілізаційного простору, який у сучасній гуманітарній сфері прийнято визначати як Захід, хоча у традиційних культурах Сходу і Півдня вона має певні аналогії. Так, західний індивідуалізм значною мірою обумовлює той факт, що захист власної гідності особи є головною метою і обґрунтуванням прав людини. Підходи до особистості та власної гідності на Сході відрізняються, зокрема, щодо особистісного самовизначення, з якого випливає сутність основних елементів ідентичності [16]. У культурі Сходу гідністю є почуття обов'язку, з яким кожна людина народжується, та ряд моральних зобов'язань, які передбачені для неї незалежно від соціального та майнового статусу.

Водночас спільною для народів Сходу і Заходу є ставлення, зокрема, до тортур, утримання людей у в'язницях без суду та без гарантій справедливого судового розгляду, до інших грубих порушень прав людини як засобів захисту чи утвердження людської гідності, що обумовлене універсальністю цих прав. Універсальність прав людини не означає, що весь світ повинен наслідувати зразки західної культури, натомість жодні аргументи не можуть бути виправданням для масових порушень прав людини з боку держави і посадовців в ім'я будь-яких культурних відмінностей.

Заключна декларація Всесвітньої конференції з прав людини у Відні в 1993 р. проголосила, що «всі права людини універсальні, неподільні, взаємозалежні і взаємопов'язані. Міжнародне співтовариство ставить до прав людини глобально, рівною мірою надаючи їм рівного рангу та рівного значення» [4], хоча існував альтернативний погляд, який має право на існування. Ще в 1947 р. в ході опрацювання тексту Декларації ООН Американською антропологічною асоціацією був запропонований «Меморандум про права людини», що відображав інше розуміння їх універсальності. У ньому, зокрема, було підкреслено, що «стандарти та цінності співвідносні з культурами, для яких вони характерні, отже, будь-яка спроба сформулювати загальні постулати на основі уявлень або моральних кодексів однієї з культур обмежує застосовуваність відповідної декларації прав людини до людства в цілому. Основою положе

значення повинен мати загальний стандарт свободи і справедливості, що базується на принципі, згідно з яким людина вільна тільки тоді, коли може жити згідно з розумінням свободи, прийнятою в її суспільстві» [4]. Із цього випливає цілий ряд завдань для міжнародних інституцій та національних урядів щодо діяльності з метою усвідомлення та ментального узгодження ідеї універсальності прав людини в глобальному масштабі. Можливо, подекуди спекулятивне використання риторики щодо прав і свобод людини стало наслідком зайвої впевненості в тому, що така робота непотрібна, що всі і так акцептують концепцію.

Якщо абстрагуватися від екстраординарних ситуацій, характерних для військової та терористичної практики, універсальності прав людини навіть на побутовому рівні можуть загрожувати зловживання інструментами примусу з боку держави або традиційними звичаями та деякими релігійними нормами. В. Осятинський, розглядаючи можливості державних інституцій у цьому контексті, підкреслював, що обстоювання прав людини шляхом боротьби з традиціями, які підтримані соціальним схваленням, не може бути повсякденною практикою, а тільки крайнім заходом за умов, що традиції дійсно жорстокі та загрожують життю людей [10].

Навіть найконсервативнішу мораль неможливо змінити нормативними актами чи застосуванням сили або санкцій, як і не зарадити в такий спосіб зловживанням владою та порушенням прав людини з боку державних інституцій та органів управління. За таких умов засобом повсякденного впливу на суспільство може бути тільки освіта, створення сприятливих умов для сприйняття інших культур, різних стандартів і підтримки тих жертв жорстокого поводження, які такої підтримки потребують.

Прихильники так званого горизонтального застосування права, зокрема С. Ліденберг, Н. Гревен, К. Скотт, стверджують, що концепція прав людини може бути застосована не тільки у взаємовідносинах особи та держави, але й у відносинах між людьми [3, с. 77]. Скептики, зокрема, Дж. Фейнберг, вважають, що люди не повинні прагнути захищати себе, адже держава захищає громадян від порушень їх прав з боку інших людей, запроваджуючи кримінальну відповідальність за невідповідні законам дії та переслідуючи тих, хто їх практикує. Зв'язки між людьми, на думку Дж. Уолдрона, повинні бути засновані на довірі, почутті обов'язку та відповідальності, а не на праві. Людські почуття, такі як любов, дружба, співчуття й альтруїзм значною мірою покладаються на добровільну відмову від права. Справжні людські якості акцептовані у природних соціальних групах, таких як сім'я, місцева церква, невелика громада, де відносини ґрунтуються на взаємних інтересах і почутті відповідальності, а не на культивуванні претензій до інших людей і всього суспільства. Водночас у випадку зловживань людськими почуттями, порушенні зобов'язань, застосуванні насильства в сім'ї або, наприклад, з боку духовенства чи релігійних сект, експлуатації своїх співгромадян місцевими елітами тощо, закон може і повинен бути застосований у приватних стосунках [5].

Існують ситуації, щодо яких застосовується змішана система відносин між державою і людиною, коли такі відносини не можуть бути врегульовані добровільно, а держава має переваги та можливості сталого використання примусу щодо інших. Діти – у сім'ї та школі; жінки – якщо вони економічно або фізично залежні від чоловіків; хворі – у лікарні, зокрема в психіатричній, тощо – усі вони є uzалежненими від доброї волі осіб, що опікуються ними, хоча в державних закладах – у школах, дитячих садках, лікарнях, армії, у в'язницях та інших закритих установах – права людини повинні застосовуватися безпосередньо. У всіх випадках порушень прав людини держава втручається в ситуацію внаслідок порушення, що вже відбулось. Отже, соціально уразлива людина стає слабкою стороною взаємовідносин з державою априорі, тож вона не може мати відчуття безпеки та захистити свою гідність в умовах залежності від оточення. Людина не повинна розглядатися як інструмент, який може бути використаний іншими людьми, тим більше тою чи іншою мірою наділеними владою, адже захист людської гідності є загально визнаним іманентним обов'язком держави в разі порушення прав людини.

Людина повинна мати мінімальне відчуття безпеки і відносно держави, і відносно приватних осіб. Права людини покликані задовольняти саме потребу в безпеці. Водночас права і потреби в безпеці не повинні обов'язково збігатися, адже всі потреби всіх людей не можуть бути узагальнені, і це – ще один аспект проблеми універсальності. В Універсальній Декларації прав людини 1948 р. наведено основний перелік прав людини, що мають певну специфіку, яка дозволяє їх систематизувати [4]. За М. Новіцької, права людини доцільно згрупувати так:

- права безпеки, які захищають людей від злочинів, наприклад: вбивство, замах на вбивства, тортури, згвалтування – та права щодо справедливого суду і процесу, які захищають проти зловживань судової системи, наприклад: вирок без слідства, утаємничене слідство, невідповідні (надмірні або невинуваті) мізерні покарання;

- права свободи, які захищають свободи в галузі релігії, совісті, зборів і асоціацій, політичних рухів, та політичні права, що захищають свободу брати участь у політичному житті;

- права рівності як гарантії рівного громадянства, рівності перед законом та гарантії від дискримінації;

- соціальні права: на освіту, на захист від бідності та голоду тощо. Декларація не включає права груп, але подальші договори обумовлюють права груп, зокрема захист етнічних груп проти геноциду і окупації національних територій і ресурсів [9].

Таким чином, права людини навіть у демократичному суспільстві не охоплюють усіх потреб, а тільки базові потреби, зокрема в безпеці, адже людина потребує у власному житті зони, вільної від втручання з боку як урядових структур, так і сторонніх людей.

Поняття «рівність» теоретично й практично також трактується неоднозначно. Наприклад, комуністична ідеологія мала на увазі рівність засобів і благ, що належали кожному, та рівність умов життя. Рівність соціалістів означала рівність шансів: люди від початку життєвого шляху повинні були мати рівний старт, що обумовлював рівні можливості та залежність власного становища в суспільстві тільки від власних зусиль. У ліберальній ідеології поняття рівності прав дуже близьке поняттю «заборони дискримінації», а дискримінація, своєю чергою, – це будь-яка раціонально не обґрунтована диференціація прав або повноважень. За ліберальних підходів правової системі притаманне прагнення до звільнення від дискримінаційних положень, але навіть найдосконаліша правова система, якій це гіпотетично вдалося б, насправді нездатна забезпечити рівність всіх перед законом, оскільки це недосяжний у сучасних умовах ідеал. Намагання нівелювати різницю в позиції людей перед законом залежно від їх соціального та матеріального статусу, різницю у ставленні закону до людей залежно від їх становища в суспільстві залишаються теорією, не знаходячи реалізації повною мірою на практиці.

Права людини навіть у демократичному суспільстві не задовольняють потреб рівності, зокрема, щодо статусу народження та умов життя, процвітання, багатства та переживань у житті, встановлення та підтримки взаємовідносин з іншими людьми, пошуку сенсу життя. Усе це – справи самої особи. Натомість держава, отримавши від неї в демократичний спосіб право на владу, повинна убезпечити повсякденне життя людини від зайвого втручання як самої держави, так і приватних осіб. Проголошення всіх людей рівними – це тільки приємна, певною мірою прийнятна для більшості в суспільстві декларація, дотримання якої усіма можливими засобами з боку державних органів та членів суспільства не зможе викоринити кон'юнктурного характеру особистих та змішаних (за участі держави) взаємовідносин. Ті чи інші особисті переваги завжди можуть істотно впливати на перебіг взаємовідносин і подій, що створює умови для існування нерівності. Навіть у дуже раціонально організованому співтоваристві більшість потреб не задовольняється внаслідок як політичних процесів, так і завуальованих особистих мотивів.

Запобіжним механізмом в умовах демократії є вибір суспільних цілей на протигагу приватним вимогам та пріоритетам. Заклик Р. Даля щодо необхідності «удосконалення людини» є досить неоднозначним і викликає аналогію із закликом «змінити народ, якщо йому не підходить державний устрій» [2].

Практика втілення рівності перед законом – це банальна щоденна діяльність органів державного управління. Рівність у відносинах є важко досяжною метою саме тому, що в суспільних або міжособистісних стосунках можуть з різних причин з'являтися елементи нераціональної диференціації, отже, відносини «індивідуум – влада» можуть мати потужну нераціональну мотивацію з огляду на власну особу та особу

посадовця. Державу в цьому контексті слід розглядати як корпорацію, членами якої є можновладці та посадовці різних рівнів, наділені владою відповідного обсягу. Завдання полягає в тому, щоб шляхом удосконалення правового поля та організаційного супроводження управлінської діяльності створити таку її регламентацію, яка зведе до мінімуму можливості зловживань з боку посадових осіб.

Демократію переважно ототожнюють з правами людини, і всі претензії до демократичного уряду тоді формулюються в термінах прав людини. До певної міри це спрощення, адже права людини, особливо якщо вони отримали конституційне затвердження, перебувають, умовно кажучи, над політичним процесом. Законодавці можуть прийняти будь-які закони, окрім тих, які порушують права людини, захищені в конституції. Зокрема, закон не може порушувати прав, наприклад, національних меншин та прав віруючих або невіруючих, навіть якщо більшість хотіла б цього [16]. Права людини, таким чином, здатні обмежити свободи законодавців. Це обмеження стосується і благих намірів, і навіть дій «в інтересах суспільства». Права людини захищають у тому числі й проти самої більшості, яка іноді обумовлює свої неправомірні дії інтересами суспільного блага в умовах, коли принцип демократії не збігається з принципом суспільного блага.

У демократичному процесі державного управління прийняття рішень вимагає врахування аргументів різних сторін, різних інтересів, різних груп і пошуку компромісу. Процес пошуку компромісного рішення повинен постійно продовжуватися з метою послідовного наближення до такої форми, яка найбільше відповідає настрою і бажанням більшості в кожний конкретний момент суспільного життя.

Компромісів в суді переважно не існує. Судовий захист прав у демократичному суспільстві в умовах, коли дії більшості від імені влади можуть загрожувати життю і безпеці громадян або якщо влада відмовляється від принципів демократії, як це сталося в 30-ті рр. ХХ ст. в Німеччині та інших країнах, може бути єдиним шляхом збереження демократії. Водночас судова влада не в стані адекватно діяти, коли спільнота повинна прийняти рішення про вибір соціальних цілей державної політики, оскільки це означало б право *liberum veto* для кожної конкретної людини. У цьому відображується постійна напруга між людиною та демократією: що більше прав мають конституційні гарантії, тим менше в суспільстві місця для компромісу, тим менше свободи у виборі цілей за допомогою демократичних інститутів, тим більшої влади набувають суди, особливо конституційні [16].

У зрілих демократіях більшість відокремлює конституційні права від цілей державної політики, зокрема щодо соціальних прав, які мають величезне значення для законотворців та урядовців, хоча їх дотримання безпосередньо залежить від економічних можливостей кожної країни. Міжнародні пакти про права людини відображають упевненість у тому, що соціальні права належать до сфери відповідальності урядів.

Конституції більшості західних демократій опікуються соціальними правами так само, як і політичними правами та громадянськими свободами. Зокрема, в німецькій конституції міститься положення, в якому говориться, що Федеративна Республіка Німеччина є демократичною, правовою і соціальною державою; у вступі в конституцію Швеції міститься посилення на соціальні цілі. Аналогічно у Франції соціальна політика заснована на принципах, викладених у преамбулі до Конституції [1]. Попри це уряди жодної із цих країн не роблять проблеми з буквального виконання в реалізації соціальної політики декларацій про соціальні права, зазначені в конституціях, а широкий спектр декларованих соціальних прав може залишатися гаслом в умовах фінансово-економічних криз. Таким чином, необхідність обмеження претензій щодо соціальних прав, надання цим претензіям реалістичного характеру, а правам людини в соціальній сфері скромнішого, але ефективного характеру – це проблема не тільки новітніх демократій, які ще не досягли високих соціально-економічних показників, але й найбільш економічно розвинених країн.

Навіть найдемократичніші й ліберальні країни потребують механізму, за допомогою якого загально визнані норми моралі можуть отримати правовий статус, тобто стати законом. Нові стандарти поведінки не відразу можуть бути сприйняті більшістю, а можуть взагалі не бути сприйняті нею. Питання про те, чи доцільно надавати правового характеру окремим правам меншості, в умовах, коли ці «певні права» внаслідок своєї особливості не можуть мати універсального характеру, є контраверсійним. Європейська практика запровадження «іншого виміру прав людини», наприклад, що стосується визнання прав сексуальних меншин, права на життя та на «гідну смерть», прав на захист ненародженої дитини тощо, сприймається дуже неоднозначно.

Отже, права людини не можуть бути потрактовані однозначно, категорично й назавжди. Розмаїття людського життя, розвиток індивідуальних практик потребує поваги та вимагає наполегливої праці владних інституцій щодо забезпечення їх правового статусу та передбачення наслідків його змін.

Спокуса авторитарної практики державного управління, корупції і шахрайства існує завжди, але саме демократія є тим механізмом, який здатен протистояти такій спокусі. Водночас Р. Д. Каплан підкреслював, що демократія є успішною тільки як кульмінаційний пункт до інших суспільних і економічних досягнень [7]. Молода демократія, неефективні корумповані суди, керована в ручному режимі економіка та, як наслідок, слабе громадянське суспільство, не в стані служити противагою, тож цю місію беруть на себе права людини, будучи критеріями, які обмежать владу, та засадою для усвідомлення необхідності переосмислення правової концепції в країні.

Кожна людина повинна мати гарантії прав, необхідних для особистої безпеки. Право на життя і особисту свободу, право на належну правову

процедуру і справедливе поведіння в разі позбавлення волі з боку держави, свободу від катувань, свободу думки, совісті й релігії, право на участь в управлінні країною і в опозиційній діяльності, свободу зібрань та асоціації – це неповний список, який повинен бути стандартом, постійно обговорюваним та змінюваним національними й міжнародними інституціями в інтересах людини з метою актуалізації та урахування динаміки історичного процесу. Обговорення такого стандарту доцільно зосереджувати саме на політичних правах і основних свободах, реалізація яких обумовлює прогрес і можливості реалізації соціальних прав людини. Коли такий список буде принаймні погоджений, права людини повинні стати критерієм поведінки в міжнародних відносинах.

У теорії та практиці запровадження концепції прав людини в діяльності органів державного управління існують умовності, які необхідно усвідомлювати та брати до уваги. Фундаментальні права людини належать людям не як такі, тобто в абсолютному сенсі, а лише відносно інших осіб, тобто за умови, що суспільство визнає й нормативно узгоджує права людини та механізми їх дотримання всіма членами суспільства. Персоналістично відносна значущість є фундаментальною спільною рисою всіх прав, адже фраза про те, що всі визнають права людини, значною мірою умовна. Існування злочинності, корупції, тероризму обмежує універсальність та всеосяжність прав людини необхідністю на державному рівні прикладати значні зусилля в справі їх дотримання всіма членами суспільства. Це ідеал, до якого прагне людство. Глобальність у цьому контексті не збільшує оптимізму щодо реалізації повного його втілення. Водночас на місцевому рівні це завдання цілком осяжне для органів державного управління.

Втілення в життя концепції прав людини може починатися з її перетворення на діючу модель поведінки посадовців органів влади та управління на національному та місцевому рівнях. У цьому контексті національні владні інституції повинні нести всю повноту відповідальності за свої дії, оскільки міжнародний захист має власні прерогативи й не повинен підміняти національні органи. Захист соціальних прав як цілей державної соціальної політики, розподіл ресурсів, законні потреби та інтереси окремих осіб, груп і меншин повинні залишатися підвладними національним законодавчим процесам. При цьому слід розуміти, що урядова правозахисна риторика здатна привернути увагу громадськості, але нездатна кардинально впливати на стан дотримання прав людини. Отже, послідовна урядова діяльність на засадах концепції прав людини – єдиний дійовий механізм забезпечення їх дотримання органами державного управління.

Транспарентність такої діяльності є наслідком, а не механізмом, адже повна прозорість дій влади та управлінського апарату так само ідеальна умова, як і гарантії дотримання прав людини в повному обсязі. Умотивувати відкритість урядових дій здатне тільки адекватне правове поле та громадянське суспільство, можливості якого в протистоянні з

владою пропорційні бажанню влади допустити їх публічність. За таких умов взаємодія органів державного управління та громадянського суспільства обумовлена кваліфікацією влади та хоча б відносною самостійністю громадських структур, що знову приводить до залежності від якостей конкретних посадових осіб, їх компетентності та доброї волі.

Список використаних джерел

1. Григонис Э. П. Конституционное право зарубежных стран : курс лекций / Э. П. Григонис, В. Л. Григонис. – СПб. : Питер, 2002. – 416 с.
2. Даль Р. Демократия и ее критики / Р. Даль ; пер. с англ. под ред. М. В. Ильина. – М. : Рос. полит. энцикл., 2003. – 576 с.
3. Економічні, соціальні і культурні права / під ред. А. Ейде, К. Краузе, А. Розаса ; пер. з англ. Г. С. Краснокутського ; наук. ред. Г. І. Чанишева. – О. : Бахва, 2006. – 728 с.
4. Международные акты о правах человека : сб. док. / сост. Карташкин В. А., Лукашева Е. А. – 2-е изд., доп. – М. : НОРМА, 2002. – 944 с.
5. Современный либерализм: Джон Ролз, Рональд Дворкин, Исая Берлин, Уил Кимлика, Майкл Дж. Сэндел, Дж. Уолдрон, Ч. Тейлор : сб. ст. / пер. с англ. Л. Б. Макеевой. – М. : Дом интеллектуал. Кн. : Прогресс-Традиция, 2008. – 248 с.
6. Черданцев А. Ф. Теория государства и права / А. Ф. Черданцев. – М. : Наука, 1999. – 280 с.
7. Kaplan R. Freedom Worldwide / R. Kaplan. – N. Y. : Freedom House, 1997. – 118 p.
8. Krapiec M. A. Czlowiek i polityka / M. A. Krapiec. – Lublin : Polskie Tow. Tomasza z Akwinu, 2007. – 360 s.
9. Nowicki M. Co to sa prawa czlowieka ? / M. Nowicki. – Режим доступу : www.hfhrpol.waw.pl/pliki/MNowicki_CoToSa.pdf.
10. Osiatynski W. Prawa czlowieka i ich granice (Human Rights and Their Limits) / W. Osiatynski. – Krakow : Spoleczny Instytut Wydawniczy Znak, 2011. – 380 s.
11. Shue H. Basic Rights: Subsistence, Affluence and U.S. Foreign Policy / Henry Shue. – 2nd ed.– Princeton, N. J. : Princeton University Press, 1996. – 248 p.
12. Volkman-Schluck K.-H. Freiheit, Menschenwurde, Menschenrecht / K.-H. Volkman-Schluck. – Straßurg, 1981. – 288 p.
13. Wildt A. Psychologische und rationale Moralbegründung» / A. Wildt. – Berlin ; N. Y. – S. 387 – 395.
14. Wildt A. Gefuhle in der Moralphilosophie von Ernst Tugendhat / A. Wildt / Deutsche Zeitschrift fur Philosophie. – 1997. – S. 119 – 136.
15. Wildt A. Moralisches Sollen und seelisches Sein / A. Wildt. – Frankfurt am Main, 1997 – 380 p.
16. Wroczynski K. Demokracja i prawa czlowieka: U zrodel tozsamosci kultury europejskiej / K. Wroczynski ; red. T. Rakowski. – Lublin, 1994. – S. 66 – 67.

Надійшла до редколегії 18.09.12